„Jelek, jelek, ember embernek adhat egyebet? S a jelek mögött egy egész világ van, mindentől elrekesztve, önmagában.„ (Reményik Sándor)

A véletlen szerepe családkutatásaimban

Hargita Ágnes, Budapest (hargitaaa@t-online.hu)

„Vaktyúk is talál szemet" – szól a magyar közmondás és számomra az volt a kérdés, vajon ez az eshetőség a családkutatás során egyenlő-e a véletlennel vagy nem. A választ a véletlen szerepéről a családkutatás során szerzett tapasztalataim alapján kívánom megadni. Számomra a véletlen egy esély, amelynek kihasználását, ha nem is korlátlanul és esetenként nem is tudatosan, de befolyásolhatjuk.

***

A családi kapcsolatokat az Osztrák-Magyar Monarchiában, sőt már az azt megelőző évszázadokban is komolyan befolyásolta, hogy a mobilitás, a birodalom egyes részei közötti mozgás jelentős és általános volt, bár társadalmi rétegektől és szakmáktól függően eltérő mértékben. A Trianoni békeszerződés teremtette új határok, és az elcsatolt részekből történő kényszerű kitelepülések/kiutasítások számos családi kapcsolatot szétszakítottak és a későbbiekben is megnehezítették a kapcsolattartást. A második világháború során és után bekövetkező kényszerű menekülések, az áttelepítések, majd a háború befejezését követő önkéntes vagy kényszerű kivándorlási hullámok, párosulva számos okirat, családi levelezés elvesztésével és megsemmisülésével együttesen olyan körülményeket teremtettek, amelyek következtében a véletlennek a korábbinál nagyobb szerep jut a családtörténeti kutatásokban.

Családfám ágai - sok más magyar családéhoz hasonlóan – átnyúltak nemcsak a környező országokba, de Nyugat-Európa néhány országába, sőt más földrészekre is. Az elmúlt két és fél évtizedben sikerült összekötnöm a történelem által szétzilált kapcsolatoknak több szétszakadt szálát, de korántsem mindet, így még sok tennivalóm maradt. Kutatásaim eredményeit „*Családfám és gyümölcsei*" címmel több kötetben foglaltam össze, melyek megtalálhatók az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) Kézirattárában (Fol. Hung. 3833 és Fol. Hung. 3837). A családi kapcsolatok rekonstruálásában elért eredményeim egy részét – a rendszeres és kitartó kutatómunka mellett – éppen a véletlennek köszönhetem. Íme, a példák.

I./ A családi szájhagyományok és a fennmaradt írásbeli dokumentumok megismerése után kutatásaimat az Országos Széchényi Könyvtárban kezdtem: a katalógusban kerestem az ismert csa-

ládneveket. Legnagyobb örömömre anyai családom kassai ágához kapcsolódó két dokumentumot is találtam.

a) Az egyik Barlay Mihály kassai tanár által l825-ben készített latin nyelvű vizsgatételeket tartalmazta, a vizsgázó diákok neveinek felsorolásával. A dokumentum tartalmazta *Barlay Mihály* tudományos rangját is, ami számos kérdést vetett fel bennem és további kutatásokra ösztönzött. Mindenekelőtt megismerkedtem a Pesti Egyetem történetével és az ország 12 királyi jogi akadémiájának működésével. Ennek során többször előfordult Barlay Mihály neve, így be tudtam azonosítani szerepét a felsőoktatási rendszerben. Tevékenységének értékelésben a *véletlen* is segített. Az 1990-es évek első felében egy szombat délelőtti séta során a Margit körúti, akkor nyílt – és nemrég megszűnt – Kustos Könyvesboltban a polc előtt szemlélődve, találomra egy könyvet emeltem le. Máig sem tudom miért éppen ezt a könyvet, Zentai Annának a felvidéki fizikatanárokról szóló tanulmányát. Ennek névjegyzékében megtaláltam felmenőm nevét és a tevékenységéről egy rövid méltatást is, melyet a szerző a fényképezés technikájának fejlesztésében forradalmi újítást hozó Petzvald Ottó emlékirataiból idézett. Petzvald hálásan emlékezett meg matematika tanáráról, Barlay Mihályról, aki annyira megérttette, megszerettette vele a matematikát és olyan szintre emelte tudását, hogy a bécsi egyetem professzora lehetett, míg szülővárosában, Szepesbélán az elemi iskolában kapott rossz matematikai jegyei miatt szülei cipészinasnak akarták adni.

Barlay Mihállyal kapcsolatban még egy további rejtélyt kellett megoldanom: a kétségtelenül kiváló matematika tanár foglakozásaként miért szerepelt „filozófiai tudor” az általa készített latin dokumentumban. Erre a választ csak az elmúlt évben kaptam meg - a *véletlen* segítségével. Az admonti apátság könyvtárának idegenvezetője részletes és tartalmas tájékoztatója során felhívta figyelmünket: ne lepődjünk meg, ha a „Filozófia” felírás alatti polcokon természettudományos és matematikai művek egyaránt találhatók, mert ezek a tudományágak az l800-as évek első feléig a „Filozófiába” sorolódtak.

b) Az OSZK katalógusában talált másik dokumentum Barlay Mihály fiának, az orvos *Barlay Vilmos* szépapámnak l836-ban készített, latin nyelvű orvos-tudori/doktori disszertációja. Ez a különleges lelet arra indított, hogy tanulmányozzam az akkori orvosképzésről szóló, és más orvostörténeti könyveket. Egy könyvhéten, a Vörösmarty téren a váci Bordás Antikvárium standjánál nagy örömmel fedeztem fel Dörnyei Sándornak a jeles magyar orvosokról írt könyvében Barlay Vilmos nevét és rövid élettörténetét. Ebben szerepeltek első munkahelyei (Kassa város, majd Abaúj vármegye tiszti orvosa), de homályban hagyta, hogy mi történt vele a halála előtti néhány évben.

A homály eloszlatásában ismét a *véletlen* segített: Selmecbányára látogattunk, hogy az ottani levéltárban sikerül-e a számtalan felvidéki rokon közül valakire rábukkanunk. A Fő tér sarkán lévő tekintélyes épület szlovák nyelvű feliratában csupán az „Archiv” szó volt ismerős. Az épületben a ku-

tatási lehetőségek felől érdeklődve megtudtuk, hogy az egykori „Selmecbánya és környéke” Bányavállalat levéltárába jutottunk és más levéltár Selmecbányán nincs. Ha már itt vagyunk, nézzünk körül – jelszóval belépést kértünk a kutatóterembe. A szlovák levéltárosnő, akivel németül sikerült szót értenünk, nagyon kedves és készséges volt, és rendelkezésünkre bocsátotta 1840-től kezdődően az évenkénti abc-s regiszteres könyveket. A „B” betűnél megtaláltam azokat az iratokat, amelyek eloszlatták a homályt: az általam addig ismeretlen időszakban Barlay Vilmos bányaorvos volt Maluzsinán, majd kinevezték Körmöcbányára és fény derült hirtelen halálának körülményeire is.

A levéltárosnő megismertetett egy másik fontos forrás-kötettel, ez a „*Matica Slovenska Biograficky Slovnik*” volt, amely adatokat tartalmaz a Felvidéken születettekről, valamennyit szlovákként kezelve. Ebben további adatokat találtam a Barlay és más rokon családokról. Többek között így bukkantam rá a családfa szerint következő *Barlay Sándor* főerdőtanácsos fontos adataira, aki aranyérmet nyert az 1900-as párizsi világkiállításon az erdőkerületében kialakított technikai újdonságokkal.

2./ A családi elbeszélésekből tudtam, hogy *Barlay Ilona* dédanyám Besztercebányán kötött házasságot és ott született *Ballás Margit*, anyai nagymamám is, de nem volt róla dokumentum, ezért szerettem volna ezekről anyakönyvi másolatot kapni. Ellátogattunk Besztercebányára, a levéltárba, amelyet a városhoz csatolt Radványban, egy düledező kastélyban találtunk meg. A levéltár előszobájában többen és hosszasan vártuk, hogy egy levéltáros szólítson. Unalmunkban beszélgetni kezdtünk a mellettünk ülő szimpatikus idős úrral németül arról, hogy mi járatban vagyunk. Néhány pillanat alatt kiderült, hogy magyarul folytathatjuk a beszélgetést, mert várakozó sorstársunk, a körmöcbányai Bedrich Gájer ismeri a keresett rokon *Moró* családot, akik házával szemben laknak, sőt sok mindent tud az ugyancsak keresett *Nicolay* család történetéről is. Bedrich Gájer közvetítésével kerestük fel a következő nyáron a Körmöcbányán élő Moró rokonokat, akiktől megkaptuk a Magyarországra került, Pécsen élő rokonok címét.

3./ A *véletlenek* sorát a Nicolay családdal folytatom, amelyből az egyik ükmamám, *Nicolay Anna* származik. Tőle maradt rám az örök hűséget ígérő német nyelvű válaszlevele *Kitzinger Ignácz* ükapám leánykérő levelére, továbbá Robinson Crusoe 1836-ban Lipcsében nyomtatott francia nyelvű kötete, és egy korabeli latos készlet a hozzá való mérleggel. A körmöci levéltári adatokból kiderült, hogy több generáción keresztül cserző-tímár mesterek voltak, ami megmagyarázta a későbbi bőrcserző műhely, majd a bőrgyár működtetését. A családi hagyomány szerint német nyelvterületről érkeztek hazánkba az 1700-as évek első felében, valamiféle örökösödési viszály miatt. A *Nicolay* családról sok mindent felkutattam, többek között azt is, hogy az első magyar ipari létesítmények közé sorolt bőrgyáruk Körmöcbányán közel egy évszázadon keresztül működött és a második világháborúban bombatámadás rombolta le. A család körmöci ága kihalt, a külföldre került családtagokról nem találtam semmi nyomot.

Brüsszeli tartózkodásom során a város egyik régi negyedében nagy meglepetéssel láttam, hogy az utca neve: „*R. Nicolay*”. Ez felkeltette érdeklődésemet. A név viselőjéről a Királyi Palota múzeumában kiderült, hogy a Belgiumot létrehozó 1830-as békés forradalom egyik előkészítője és rövid ideig az első tárca nélküli miniszter volt. Lázas kutatásba kezdtem a Királyi Könyvtárban és a Királyi Levéltárban, de csak annyival lettem okosabb, hogy ez a családnév igen gyakori volt Németalföldön és sok kiválóság viselte ezt a családnevet. Közülük az egyik azonban különösen felkeltette érdeklődésemet: *Ferdinand Nicolay*, aki a Belgium német autonóm területéhez tartozó Stavelot nevű városkában született, szakmáját tekintve tímár volt, családja is hagyományosan ezt a mesterséget gyakorolta. Ferdinand Nicolay pályája kezdetén Kölnben tartott fenn műhelyt és boltot, később lett közéleti szereplő. Az ő nevét viseli Stavelot főutcája és az egykor általa alapított „hospice”-ban működő városi múzeumban látható a portréja és külön tabló ismerteti tevékenységét. Sírja Brüsszelben, a kiválóságoknak helyt adó Laekeni temetőben van, a sírján álló szobrot ugyanaz a szobrász készítette, aki az Egmont Palota előtti kis parkban álló Egmont szoborcsoport alkotója. Egy bolhapiacon vásárolt Stavelotról szóló könyvből megtudtam, hogy a városban évszázadokig a bőrcserzés volt az egyik fő tevékenység és számos tímár mesterséget űző Nicolay volt a város vezetője vagy tagja a városi vezetésnek.

A Nicolay család foglalkozásával kapcsolatos, magyar vonatkozású ipartörténeti érdekesség, amelyet ugyancsak a bolhapiacon vásárolt, az 1930-as években kiadott, bőrgyártással és - kikészítéssel foglalkozó francia szakkönyvből ismertem meg: eszerint a bőrkikészítésnek van egy olyan módja, melyet „hongroyage”-nak *(*magyar bőrkikészítési módszer) neveznek, az e módszerrel dolgozó az „honroyeur” és alapanyaga az „hongre” fajtájú, azaz magyar fajtájú ló bőre. A lexikonban is megtaláltam ezeket a kifejezéseket és a magyarázatot, miszerint ez a bőrfajta rendkívül kedvelt volt Nyugat-Európában a kora középkor óta, és az alapanyag Magyarországról származott. Sajnos ennél tovább nem jutottam, de az elképzelhető, hogy ennek a különleges bőrfajtának a kedveltsége vonzotta a Felvidékre az egykori Nicolayt. A Borovszky-féle Vármegye Sorozat szerint a körmöcbányai bőrgyárnak jelentős piaci kapcsolatai voltak a német területekkel.

4./ A *Barlayakról* még annyit, hogy családfájukat/eredetüket minden próbálkozásom ellenére csak az 1700-as évek második feléig tudom visszavezetni, korábbra nem. A *véletlen* segítségével sikerült viszont megtalálnom a Trianon után Kassáról kiutasított és Magyarországon élő Barlay rokonokat: *Barlay János* tábornok családját.

Egy késő délután a KSH könyvtárában valamilyen szakfolyóiratra várva, lapozgatni kezdtem az asztalon fekvő „*Ki kicsoda*” könyvet és ebben rábukkantam *Barlay Ö. Szabolcs* paptanár nevére, tevékenységének rövid ismertetésére és lakcímére. Azonnal levelet írtam neki, amelyben ismertettem, hogy ki vagyok és a családfa kutatásában meddig jutottam. A levél elküldését követő második napon csengett a telefon: Barlay Ödön Szabolcs vagyok – szólt egy érces hang. „Annak a Barlay Mihálynak

a képe alatt nevelkedtem, ameddig a kutatásodban eljutottál". Ezzel a kapcsolattal érdekes fejezetek nyíltak meg előttem a családtörténeti kutatásban: a Kassáról kitelepített *Barlay János* ezredes és családja beilleszkedéséről az anyaországi rendbe és társadalmi környezetbe, Barlay János tábornokká válásáról és a második világháború alatti tevékenységéről, négy gyermeke pályafutásáról, köztük a ciszterci paptanár Barlay Ödön Szabolcs életének viszontagságairól, valamint irodalmi, történelmi és teológiai munkásságáról.

5./ A kassai rokonságomnak van egy *Haske*-ága is, egyik ükmamám ugyanis *Haske Paulina* volt. 1993 tájékán olvastam a Magyar Nemzetben egy cikket Wick Bélának a kassai temetőkről az 1930-as években írt könyvéről. Az OSZK-ban olvasható könyvben az ismerős családnevek között szerepelt egy Haske is, valamilyen, talán az 1500-as évekből fennmaradt síremlék kapcsán, tehát régi kassai családról van szó. A Budapesti Történeti Múzeum egyik kiállításán, majd később a Kiscelli Múzeumban és Kehidakustányban a Deák-kúria kiállításán láttam *Haske Ferenc* által készített metszeteket. Megismertem Haske Ferenc munkásságát, számos litográfiáját és nyomdatechnikai újításait, de a közeli rokonsági kötelékre csak a partecédulák vizsgálata során jöttem rá. Egyenes ági felmenőm az a *Haske Sándor*, aki a reform-országgyűléseken Kassa város küldötte volt. A rádió egyik kora reggeli könyvismertetésében hallottam, hogy a Párizsi Magyar Kultúrintézetben bemutattak egy könyvet a reformkori országgyűlések szereplőiről, mely a magyar, a pozsonyi és a bécsi országgyűlési levéltárak együttműködésében, harmincéves munkával készült el. Ez a könyv másfél oldalon ismerteti Haske Sándor életrajzát és tevékenységét.

(Wick Béla könyvében olvashattam a sírversét *Pöhm/Pöm Borbálának,* a korábbiakban már említett Barlay Mihály feleségének, akit jótékonyságáért kitüntettek a Ferenc József Rend rövid ideig használatos, nőknek is adományozható változatával.)

6./ Rokonságomnak van *egy* nyitrai ága is: a *Braunsteiner* család*,* amelynek tagjai Trianon után szintén sokfelé szóródtak szét. Erről az ágról egy Svájcba került rokon, *De Granville comtesse Pataki Anna* állított össze családfát az 1970-es években. Amikor nekem időm jutott ennek tanulmányozására, ő már sajnos nem élt. Így ellátogattunk Nyitrára, a városközpontban lévő régi temetőben felkerestük a családtagok ott még fellelhető sírjait, beazonosítottam a városban több mint száz évig működő Braunsteiner-bolt épületét, de itt elakadtam.

Ismét a *véletlen* segített. Egy idő múlva családi kirándulást tettünk Pozsonyba. A szálloda halljában várakozva a telefonkönyvben keresgélni kezdtem a családfámban szereplő neveket. Volt belőlük vagy húsz név és cím, amiket kiírtam. Hosszas latolgatás után kiválasztottam közülük egy pozsonyi címet és oda küldtem el a kapcsolat-kereső levelet, melyre rövidesen magyar nyelvű válasz és meghívás érkezett. Az akkor kilencvenéves *Kosorin Helenával* és lányaival a következő év nyarán személyesen is találkoztam Pozsonyban.

A Braunsteiner családfának köszönhetek még egy érdekes rokoni kapcsolatot, mégpedig *a Gorka családdal,* mely Nyitráról került Trianon miatt és után Mezőtúrra. A 20. századi nagy magyar keramikus, Gorka Géza munkáinak már csak tisztelettel és halála után tudtam adózni, Gorka Líviával azonban leveleztem és telefonon is beszéltem vele. (Címét a Nógrádverőcei Múzeum teremőreitől tudtam meg.) Megküldte a saját családtörténeti kutatásainak rövid összefoglalóját, amit szerepeltetek az általam összeállított családtörténetben.

7./ A *véletlen* apai családommal kapcsolatban is működött. Leánykori családnevem: *Miklós.* Nagyapám Szabadkán született, nagyanyám, a jász származására igen büszke *Tóth Bagi Jusztina* pedig Csantavéren. Az apai családról tudtam, hogy valamelyik ősük a Szeged melletti Tápéról vándorolt ki egykor a mai Vajdaság bánáti részébe. Sokszor terveztem, hogy el kellene menni Tápéra, maradtak-e ott rokonok. Két-három évvel ezelőtt az akkor még Moszkva tér közepén a kora délutáni órákban mindig antikvár könyveket árultak egy kis teherautóról. Egyik „turkálásom" során a könyvhalomból kiemeltem egy vastag, talán az 1970-es évek végén készült kötetet, melynek fedőlapján a „Tápé múltja és jelene" címet olvastam. Ebben számos Miklós nevű család szerepelt és eredetükről azt állította, hogy a család ősei már a kora középkortól éltek Tápén és időközben vették fel a „Miklós" családnevet.

8./ A *véletlenek* sorában szólnom kell *néhány tárgyról* is: örökölt neobarokk fotelekről és székekről, amelyek szintén segítettek a családkutatásban. A bútorok 1939-ben, a Felvidék visszacsatolása idején kerültek a kassai rokonoktól édesanyámhoz. Sokszor hallottam róluk a családban azt, hogy Őfelsége Ferenc József és Erzsébet királyné ültek bennük a kassai városházán, ottani látogatásuk idején, mivel a rendkívüli alkalomra a város vezetése kérte kölcsön a foteleket egyik ükapámtól, *Ballás Mihálytól*, aki pékmester és első virilista volt abban az időben Kassán.

A Felvidékről idekerült bútorokat szüleim maguk kárpitozták át, de néhány éve alapos felújításra szorultak. Az ismerős kárpitos-mester, akit erre felkértünk, néhány nap múlva felhívott bennünket azzal, hogy a székek aljára érdekes papírok vannak ragasztva, mi legyen velük. Azonnal felkerestük a műhelyét, hogy megnézzük a furcsa és részben idegen nyelvű papírokat. Ezek vasúti feladóvevények voltak, amelyekről az derült ki, hogy a bútorok a „K. und K."-vasutakkal eljutottak Beregszászra, majd a csehszlovák vasutakkal Kassára. (A vasúti ragasztók tartóssága külön tanulmányt érdemelne.) Kértük a kárpitost, hogy a papírok maradjanak a helyükön, de felvetődött a kérdés kivel utaztak a bútorok és vajon miért? A fennmaradt családi levelezésben kutakodva rájöttem, hogy *Ballás Borbála/Barbara,* az egyik nagy-nagynéni több évtizeden keresztül a Beregszászi Leányiskola igazgatónője volt, vele utazott a bútor Kassa és Beregszász között. E bútorok története is tükrözi az elmúlt másfél évszázad történelmét: Egy kassai polgár lakásában álltak, ült bennük köztiszteletben álló kassai polgárok több nemzedéke és a császári pár, a császári és királyi vasút vitte őket Kárpátaljára, ahol több

évtizedig csehszlovák fennhatóság alatt voltak, majd visszakerültek Kassára, onnan a Felvidék visszacsatolása idején átkerültek az anyaországba, szüleimhez, és most éppen fiam lakásában van a helyük. Ha beszélni tudnának, bizonyára még sok mindent tudhatnák meg tőlük.

E bútorokkal kapcsolatban is maradt egy *rejtély:* tavaly Abbáziában (Opatija), az egykori Magyar Helytartói Palota egyik termében – nagy meglepetésemre – a megszólalásig hasonló foteleket láttam. Hol volt a közös „születési helyük”? Eddig a sajátjaimról azt hittem, hogy Kassán, mert éreztem bennük a hosszú távú használatra készült masszivitást és az ezzel járó némi bumfordiságot. Lehetséges, hogy egy kassai műhelyből kerültek a bútorok a kiegyezés után a Helytartói Palotába? A választ keresem és a rejtély megoldásában számítok a véletlenre is.

***

Még folytathatnám a véletlenek sorát, de úgy vélem, a fenti példák kellőképpen rávilágítanak arra, hogy a családkutatásban az alapdokumentumokon (születési, házassági, halotti anyakönyvi kivonatok, iskolai bizonyítványok stb.) kívül minden apró jelre és mindenütt érdemes figyelni. Ennek köszönhetően juttatott a véletlen – a kitartás és türelem mellett – több családtörténeti eredményhez, ha nem is minden egyes esetben. Az utóbbiakra sem panaszkodom, mert a véletlen érdekes és értékes történeti, kultúrtörténeti, művészeti ismeretekkel, élményekkel gazdagított.